

AIŠKINAMASIS RAŠTAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS PAGRINDŲ ĮSTATYMO NR. I-1234 2, 3, 4, 9, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 50 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO IR ĮSTATYMO PAPILDYMO 36¹, 36², 36³, 36⁴ STRAIPSNIAIS ĮSTATYMO PROJEKTO

1. Įstatymo projekto rengimą paskatinusios priežastys, parengto Įstatymo projekto tikslai ir uždaviniai

Lietuvos Respublikos Seimas 2017 m. rugsėjo 28 d. priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymą, kuriuo pakeitė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą Nr. I-1234 ir jį išdėstė nauja redakcija. Šiuo įstatymu buvo pradėta vaiko teisių apsaugos institucinė reforma Lietuvoje. Ja buvo siekiama įgyvendinti Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. kovo 29 d. nutarimu Nr. XI-1954 „Dėl Vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarkos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintą Vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarkos koncepciją, kurios tikslas – suformuoti nuoseklią ir koordinuotą vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, užtikrinančią tinkamą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą ir atstovavimą jiems. Koncepcijoje nustatyta tobulinti esamos vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugos sistemos funkcionavimą, plėtoti nepakankamą paslaugų vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą sistemą, apibrėžti ministerijų ir kitų valstybės institucijų, susijusių su vaiko teisių apsauga, uždavinius, funkcijas, vietą valstybės institucijų sistemoje, nustatyti konkrečios atsakomybės ribas, stiprinti savivaldybių institucijų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą savivaldybėse, veiklą ir koordinavimą, tobulinti jų struktūrą ir nustatyti specialiuosius kvalifikacinius reikalavimus šiems specialistams, stiprinti vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo ir kontrolės funkcijas.

Septynioliktosios Vyriausybės 2014–2020 metų programoje, kuriai Lietuvos Respublikos Seimas pritarė 2019 m. gruodžio 12 d. nutarimu Nr. XII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, Vyriausybė įsipareigojo teikti kompetentingą ir veiksmingą pagalbą vaikui ir šeimai (25–27 punktai), vaiko teisių apsaugos sistemą formuoti vaiko interesų, pagarbos visoms šeimoms ir efektyvaus skirtingų institucijų bendradarbiavimo principais (26 punktas), vaikų globos ir įvaikinimo problemas spręsti kompleksiskai (11–15 punktai) ir formuoti nuostatas, kurios padėtų visuomenei atpažinti, netoleruoti ir stabdyti bet kokią smurtą prieš vaiką ir padėti smurto ir patyčių aukoms (22–24 punktai).

Vaiko teisių apsaugos institucinės reformos vykdymo eigoje buvo parengti jai įgyvendinti reikalingi poįstatyminiai aktai, iš kurių svarbiausi buvo:

- Atvejo vadybos tvarkos aprašas (patvirtintas Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. Įsakymu Nr. A1-141).
- Grėsmės vaikui lygių kriterijų ir grėsmės vaikui lygio nustatymo tvarkos aprašas (patvirtintas Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. gegužės 21 d. įsakymu Nr. A1-221), kuriuo buvo detalizuota Įstatymo 36, 38 ir 39 straipsniuose numatyta grėsmės lygio vaikui nustatymo tvarka, vaiko paėmimo iš nesaugios aplinkos sąlygos ir procesas, Vaiko teisių apsaugos institucijos (toliau – VTAI) darbuotojo, vertinančio aplinkos saugumą ir nustatinėjančio grėsmės vaikui lygį, atliktini procesiniai veiksmai, patvirtinti pildytini dokumentai.
- Mobilųjų komandų sudarymo, specialistų atrankos ir jų darbo tvarkos aprašas (patvirtintas Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. birželio 27 d. Įsakymu Nr. A1-334).
- Pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus registravimo, informavimo ir nagrinėjimo tvarka (patvirtinta Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2018 m. birželio 29 d. įsakymu Nr. BV-95), kuria buvo apibrėžti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistų veiksmai gavus pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus registravimo, informacijos perdavimo, nagrinėjimo etapai bei procedūros.

Minėta įstatymo redakcija ir jo pagrindu patvirtintais poįstatyminiais teisės aktais buvo siekiama sukurti centralizuotą institucinį vaiko teisių apsaugos modelį. Dėl trumpo įstatymo leidėjo skirto pasirengimo įstatymo įgyvendinimui laiko šis modelis nebuvo išbandytas praktikoje, patikrinant jo veikimo stipriąsias ir silpnąsias puses vienoje ar keliose tuo tikslu pasirinktose savivaldybėse.

Nuo 2018 m. liepos 1 d. įsigaliojus naujai Įstatymo redakcijai, jo įgyvendinimas susilaukė labai stiprios negatyvios visuomenės reakcijos, vaiko ir šeimų interesus atstovaujančių nevyriausybinių organizacijų kritikos, o jos taikymo praktikoje išryškėjo kai kurios įstatymo taikymo praktikoje problemos.

Išryškėjusios vaiko teisių apsaugos reformos problemos, susijusios su naujos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo redakcijos koncepcine sandara ir iš jos kylančia įstatymo taikymo prieiga reikalauja skubios šio įstatymo redakcijos peržiūros ir korekcijos.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymo projektas (toliau – Įstatymo projektas), parengtas, siekiant patobulinti šiuo metu galiojančią vaiko teisių apsaugą užtikrinančių priemonių sistemą.

Įstatymo projektu siekiama patobulinti vaiko teisių apsaugos ir įgyvendinimo sistemą:

- reglamentuojant, kad vaiko paėmimas iš tėvų yra kraštutinė (*ultima ratio*) vaiko teisių apsaugos priemonė, įstatymo lygmenyje nustatant jos taikymo pagrindus, sąlygas ir tvarką.

- įvedant į įstatymą Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje įtvirtintą ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje taikomą proporcingumo principą;

- aiškiai nustatant, jog intervencija į šeimos privatų gyvenimą yra galima tik būtinojo reikalingumo atvejais, t. y. kai yra reali grėsmė, jog vaikui būnant šeimoje jis patirs didelę žalą;

- Atsisakant grėsmės vaikui lygio nustatymo koncepcijos ir pereinant prie pagalbos vaikui ir šeimai poreikio vertinimo, tuo būdu siekiant realiai įgyvendinti įstatyme numatytą principą, jog pagalba vaikui pirmiausia teikiama šeimoje;

- patobulinant įstatyme numatytą vaiko teisių pažeidimų nagrinėjimo procedūrą, ją aiškiai atskiriant nuo vaiko atžvilgiu padaryto nusikaltimo nagrinėjimo procedūros, tokiu būdu minimizuojant intervencinių ir baudžiamojo poveikio priemonių šeimai taikymą, ir išvengiant neproporcingo ir perteklinio kišimosi į šeimos privatų gyvenimą;

- užtikrinant, kad vaiko teisių pažeidimų nagrinėjimo procedūra vestų į pagalbos vaikui ir šeimai teikimą, į ją įtraukiant tinkamą kvalifikaciją turinčius atvejo vadybininkus ir mobiliosios komandos specialistus.

2. Įstatymo projekto iniciatoriai ir rengėjai

Įstatymo projektą inicijavo Seimo narys Ramūnas Karbauskis.

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami įstatymo projekte aptarti teisiniai santykiai

Šiuo metu dalis Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų yra teisiškai ydingos, neatitinka Europos Žmogaus teisių Konvencijos nuostatų, reglamentuojančių asmens teisę į privatų šeimos gyvenimą, iškreipia balansą tarp geriausių vaiko interesų užtikrinimo ir šeimos integralumo išsaugojimo, numatydamos asmenų teisių apribojimus vaiko teisių apsaugos srityje nepaiso proporcingumo principo ir neatitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos, prieštarauja šiuolaikinėms socialinio darbo mokslo teorijoms ir neatitinka pasaulinės gerosios socialinio darbo su vaiku ir šeima praktikos.

Įgyvendinant LR Vyriausybės programoje „Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimo Lietuvoje“, kurios pagrindinis tikslas pateiktas pavadinime ir pagrįstas holistiniu požiūriu, buvo numatyta atlikti vaiko teisių apsaugos sistemos institucinę pertvarką.

Tačiau svarstant ir priimant šią reformą konceptualizuojantį Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą šio tikslo siekimas buvo susiaurintas iki tėvų ar kitų įstatyminių vaiko atstovų smurto prieš vaikus užkardymo. Tai lėmė tuo metu visuomenėje nuskambėjusį smurto prieš vaikus atvejais. Tuo tikslu buvo įvestas unifikuotas grėsmės lygių nustatymas, kuris tapo *pagrindiniu ir vieninteliu* vaiko ir jo šeimos gyvenimo ir santykių *kokybės* vertinimo įrankiu.

Įvesta grėsmės vaikui lygių nustatymo tvarka numatė galimybę dirbti su šeima atskiriant vaiką nuo šeimos, kuri praktikoje buvo įgyvendinama remiantis imperatyvia įstatymo norma nustačius II grėsmės lygį *visais atvejais* vaiką paimti iš šeimos (40 str. 1 d.).

Tokia įstatymo koncepcija ir jo taikymo praktika prieštarauja vaiko išsaugojimo šeimoje prioriteto principui, yra neaptvirtinta socialinių mokslų duomenimis ir neatitinka gerosios socialinio darbo praktikos, kuri sako, jog vaiko atskyrimas nuo šeimos yra galimas tik tada, kai darbas su šeima yra jau nebeįmanomas. Moksliniai tyrimai šioje srityje rodo, kad atskyrus vaiką nuo šeimos daug sudėtingiau atstatyti šeimos ryšius negu neatskyrus, bet suteikus pagalbą tėvams (Doyle, 2007).

Be to, tiek psichologijos, tiek ir socialinio darbo mokslo paradigma sako, kad krizinė situacija yra indikacija, jog šeimai yra reikalinga išorinė pagalba pakeisti savo elgesį ar bendrą situaciją, o ne drausminamojo ar baudžiamojo poveikio priemonės. Įvykus konfliktinei situacijai tarp tėvų ir vaiko ar kitais atvejais, kai aplinkiniai praneša apie komplikotą situaciją šeimoje, turi būti iš karto mažinama tėvų įtampa ir agresija bei nustatinėjama, kokia pagalba reikalinga šeimai ir pagalba iš karto imama teikti. Tokia koncepcija ir tokios metodikos taikomos Kanadoje, daugelyje Vakarų Europos valstybių (Devine, 2015). Tuo tarpu rizikos veiksnių vertinimas sukelia įtampą šeimai ir apsunkina pagalbos teikimą.

Įstatymu įvesta grėsmės vaikui lygių nustatymo metodika remiasi tėvų drausminimo ir baudimo, o ne pagalbos šeimai koncepcija. Metodologine prasme, grėsmės vaikui lygio nustatymas yra intervencijos į šeimą, bet ne pagalbos vaikui ir šeimai poreikio masto ir lygio matavimo būdas, todėl yra netinkamas instrumentas siekiant užtikrinti geriausias vaiko interesus. Pagal galiojantį teisinį reguliavimą vaiko interesų sąvoka neapima šeimos ryšių išsaugojimo, nors JT Vaiko teisių konvencijos 8 straipsnis sako, kad vienas iš svarbiausių vaiko identiškumo elementų yra jo šeimos ryšiai, kuriuos valstybė įsipareigoja saugoti nuo neteisėto kišimosi. Kaip pabrėžia Europos Žmogaus Teisių Teismas, „Nėra jokios abejonės, kad „geriausias kiekvieno vaiko interesas“ yra augti aplinkoje, kuri jam ar jai leidžia leidžia palaikyti reguliarių santykių su abiem tėvais (žr. pirmuosius 7, 9 ir 18 Vaiko teisių konvencijos straipsnių paragrafus)“ (Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją).

Pagal dabar galiojančias įstatymo nuostatas, nustatčius II grėsmės lygį *visais atvejais* yra privaloma vaiką paimti iš šeimos (40 str. 1 d.), neatsižvelgiant į tai:

- ar iš tiesų egzistuoja realus ir tiesioginis pavojus vaiko sveikatai ir gyvybei;
- kad vaiko paėmimas iš šeimos taip pat sukelia vaikui žalą, todėl jis galimas tik tada, kai vaiko paėmimu iš šeimos yra realiai išvengiama didesnės žalos;
- rizikos, kad palikus vaiką šeimoje jis patirs žalą, tikimybę,
- potencialios žalos dydį;
- o taip pat ar rizikos faktorių ar faktorius, dėl kurio aplinka vaikui tapo nesaugi, galima pašalinti kitais būdais, taip atkuriant saugią aplinką ir išsaugant vaiką šeimoje.

Toks reguliavimas neatsižvelgia į psichologijos mokslo duomenis, kurie teigia, kad vaiko atskyrimas nuo šeimos, o ypač mažamečio nuo motinos, daro didžiulę, neatitaisomą žalą jo psichikai, raidai taigi ir ateičiai. Tai pagrindžia vaiko psichologijos, pediatrijos bei psichiatrijos klasikų darbai (Donald Winnicott, Penelope Leach, Ericho Neumann, Françoise Dolto, Donald Kalshed ir kt.), tai patvirtina ir modernūs mokslo tyrimai (dr. Alissa Jerud, dr. Louis Kraus ir kt.). Nėra nė vieno rimto tyrimo ar teorijos, neigiančios ar menkinančios vaiko atskyrimo nuo tėvų žalą.

Pagal dabar galiojančias įstatymo nuostatas į pranešimą apie galimai padarytą vaiko teisių pažeidimą turėjo pareigą reaguoti, pranešimą nagrinėti ir grėsmės vaikui lygį nustatinėti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyriaus specialistas. Kelių mėnesių patirtis parodė, kad šie specialistai stokoja tinkamo pasirengimo, neturi krizių intervencijai reikalingų profesinių įgūdžių, pakankamų psichologinių žinių apie šeimos dinamiką, nemoka identifikuoti smurtinių santykių. Neteisingas situacijos vertinimas ir klaidingas rizikos faktorių gyvenamojoje aplinkoje identifikavimas ir lėmė pareigūnų klaidas nustatant grėsmės vaikiui lygį.

Perteklinių ir neproporcingų priemonių taikymas sprendžiant krizines situacijas šeimoje buvo susijęs ir su neaiškiai įstatyme apibrėžta policijos funkcija, nagrinėjant vaiko teisių pažeidimo atvejus.

Galiojančiose įstatymo nuostatose nebuvo aiškaus ir imperatyvaus reikalavimo, kad vaiko paėmimas iš įstatyminių atstovų galimas tik jiems dalyvaujant. Įstatymas (36 straipsnio 6 dalis) tik numatė pareigą pranešti tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą, jeigu jie nedalyvavo vaiko paėmimo iš nesaugios aplinkos metu. Toks neaiškus įstatyminis reguliavimas sudarė prielaidas piktnaudžiavimui: pasitaikydavo atvejų, jog vaikas būdavo apimamas iš namų, ugdymo ar sveikatos priežiūros įstaigų be tėvų žinios, juos informuojant apie vaiko poėmį tik

kitą dieną. Tokia praktika buvo ribojama įstatymuose numatyta tėvų teisė ir pareiga atstovauti savo vaiką. Be to, vaiko poėmio iš įstatyminių atstovų praktika jam esant ugdymo ar sveikatos priežiūros įstaigoje, kuri pagal apibrėžimą yra saugi aplinka, akivaizdžiai neatitiko principo jog vaikas gali būti paimamas tik iš nesaugios aplinkos.

Galiojantis teisinis reguliavimas nedarė aiškų skirtumo tarp vaiko buvimo nesaugioje gyvenamojoje aplinkoje ir vaiko buvimo nesaugioje aplinkoje, kuri yra kita, nei jo gyvenamoji vieta. Dėl to, radus vaiką nesaugioje aplinkoje, kuri yra kita, nei jo gyvenamoji vieta, prieš gražinant vaiką tėvams **visais atvejais** buvo vertinama vaiko gyvenamoji aplinka ir nustatinėjamas grėsmės vaikui lygis. Kitaip tariant, nebuvo daromas skirtumas tarp dviejų skirtingų situacijų ir nagrinėjant pranešimą apie vaiko teisių pažeidimą nebuvo atsižvelgiama, kada jis yra padarytas šeimoje, ir kada jis yra padarytas ne šeimoje. Tai sąlygojo perteklinį ir neproporcingą kišimąsi į privatų šeimos gyvenimą.

Dabar galiojančiame įstatyme numatyta tėvų ar kiti vaiko atstovų pagal įstatymą pareigą bendradarbiauti su ugdymo, sveikatos priežiūros ar kitokią pagalbą vaikui, jo tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą teikiančiais specialistais, neatsižvelgė į tai, kad vaiko tėvai gali turėti kitokį supratimą apie vaikų ugdymą ir kitokią pedagoginę prieigą (vaiko gimdymas namuose, jo grūdinimas, skiepijimas ir pan.), kuri, jei nesukelia grėsmės jo gyvybei ir sveikatai, yra konstitucinės tėvų teisės ugdyti vaikus pagal savo įsitikinimus, išraiška. Bendradarbiavimo pareigos nesilaikymas dažnai buvo laikomas rizikos faktoriumi, nustatant grėsmes vaikui lygį ir atskiriant vaiką nuo šeimos, neatsižvelgiant į to nebendradarbiavimo priežastis (pvz., jei tai yra natūrali neigiama psichologinė reakcija prieš intervenciją į privatų šeimos gyvenimą).

Naujai priimto Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo redakcija nustatė visuotinę pareigą pranešti policijai arba vaiko teisių apsaugos tarnybai apie *kiekvieną* vaiko teisių pažeidimą. Toks teisinis reguliavimas neatitinka protingumo kriterijaus. Be to, įstatymas nepateikė sąvokos “vaiko teisių pažeidimas” apibrėžimo ir neišaiškino jos turinio. Todėl juo potencialiai galėjo būti laikoma bet kas, kas subjektyvia vertintojo nuomone neatitinka jo asmeninio įsivaizdavimo apie tai, kaip dera auklėti vaikus. Dėl šios priežasties tiek vaiko drausminimas, tiek atsisakymas tenkinti jo subjektyvius poreikius ar jų ribojimas, galėjo būti traktuojamas kaip vaiko teisių pažeidimas.

Tačiau ne kiekvienas vaiko teisių pažeidimas yra nusikaltimas. Toli gražu ne kiekvienas vaiko teisių pažeidimas nusipelno nusikaltimo tyrimui taikomo procedūrinio nagrinėjimo ir su tuo susijusios gilios intervencijos į šeimos gyvenimą. Dabartinis Vaiko teisių apsaugos įstatymas neproporcingai išplėtė pareigą reaguoti į vaiko teisių pažeidimus, o taip pat numatė policiniam

veikimo modeliui taikomo procedūrinio nagrinėjimo galimybę *bet kokio* vaiko teisių pažeidimo atveju.

Dėl šios priežasties vien per keturis mėnesius buvo užregistruota 9235 pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus, iš kurių daugiau kaip 4088 nepasitvirtino. Tai reiškia, kad maždaug 40 proc. atvejų pareigūnai eikvojo savo laiką ir valstybės lėšas nagrinėdami pranešimus, kurie buvo nepagrįsti, klaidingi ar net akivaizdžiai melagingi.

Nustatant tokią tvarką buvo argumentuojama, kad toks teisinis reguliavimas yra reikalingas prevencine prasme, kaip priemonė užkardyti galimus atvejus, kai vaikas šeimoje yra sunkiai sužalojamas ar miršta. Tačiau skundo pagrindu atliekama prievartinė šeimos patikra, kurią lydi intervencija į šeimos gyvenamąją aplinką yra policinio poveikio priemonė, nėra ir negali būti laikoma prevencijos forma. Socialiniuose moksluose intervencinė prevencija visų pirma suprantama kaip pagalba tėvams įgyjant reikiamus įgūdžius (pirminių tėvystės įgūdžių, tėvų elgesio korekcijos programos).

Be to, ne kiekvienas vaiko teisių pažeidimas yra nusikaltimas. Toli gražu ne kiekvienas vaiko teisių pažeidimas nusipelno nusikaltimo tyrimui taikomo procedūrinio nagrinėjimo ir su tuo susijusios gilios intervencijos į šeimos gyvenimą. Dabartinis Vaiko teisių apsaugos įstatymas neproporcingai išplėtė pareigą reaguoti į vaiko teisių pažeidimus, o taip pat numatė policiniam veikimo modeliui taikomą procedūrinį nagrinėjimą bet kokio vaiko teisių pažeidimo atveju.

4. Siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama

Įstatymo projektu patobulinamas vaiko teisių apsaugos sistemos teisinis reguliavimas, kad būtų užtikrintas JTO Vaiko teisių konvencijoje numatytas tikslas - atliepti geriausias vaiko interesus. Suvokiant, kad geriausiai vaiko interesus užtikrina jo buvimas biologinėje šeimoje, siekiama, kad tiek vertinant vaiko ir šeimos poreikius, tiek suteikiant vaikui ir šeimai reikalingą pagalbą tinkamomis ir proporcingomis siekiamam tikslui priemonėmis, yra siekiama užtikrinti, kad pagalba vaikui ir šeimai vyktų neatskiriant jo nuo šeimos.

Įstatymo projekto nuostatomis siekiama suderinti įstatyme esančią vaiko interesų sąvoką su JT Vaiko teisių konvencijos teisiniu režimu, numatant, kad vaiko interesai apima ir gyvenimą šeimoje su tėvais bei giminystės ryšių išlaikymą, kuriuos valstybė įsipareigoja saugoti nuo neteisėto bet kokio asmens ir institucijos, įskaitant ir valstybines, kišimosi.

Šio tarptautinio įsipareigojimo garantu yra į įstatymą įvedama nuostata, kad prievartinis vaikų ir tėvų atskyrimas prieš jų valią yra psichologinio smurto forma.

Įstatymo 1 pakeitimais yra nustatomas baigtinis pagrindų sąrašas, kada galimas vaiko paėmimas iš įstatyminių atstovų pagal CK 3.254-1 straipsnį:

- a) būtiniosios pagalbos atveju, kai gresia realus ir tiesioginis pavojus vaiko sveikatai ir gyvybei
- b) kai arba tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų sistemingai piktnaudžiauja tėvų valdžia, o visos pagalbos šeimai priemonės yra nevaisingos.

Pirmasis pagrindas taikomas krizinėse šeimos situacijose, kada yra būtinas vaiko paėmimas iš šeimos, siekiant jį apsaugoti nuo jam grėšiančio realaus ir tiesioginio pavojaus, galinčio sukelti vaikui didelę žalą, kai kitų priemonių užtikrinti vaiko saugumą nėra, o reaguoti reikia nedelsiant.

Tokia nuostata atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo doktriną, pagal kurią valstybės privalo gerbti fundamentalią šeiminio santykio tarp tėvų ir jų vaikų prigimtį. EŽTT pabrėžia, kad „Vaiko paėmimas iš šeimos yra ekstremali priemonė, kuri turi būti naudojama kaip paskutinė galimybė, siekiant išgelbėti vaiką nuo tiesioginio pavojaus“ (NeulingerandShuruk v. Switzerland). „Būtinumo sąvoka reiškia, kad ribojimas turi atitikti primygtinį socialinį poreikį ir būti proporcingas siekiamam teisėtam tikslui. Šeimos išskyrimas yra išimtinė priemonė ir, kaip išskirtinai rimtas apribojimas, turi būti pagrįstas pakankamais ir svariais argumentais, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus“ (žr. Pontes v. Portugal, Scozzari et Giunta v. Italy ir daugelį kitų).

Įstatymo pakeitimas atitinka Europos Tarybai priklausančių šalių narių praktika socialinės apsaugos srityje vaiko atskyrimo nuo šeimos klausimu, kurią apibendrina Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos atliktas tyrimas, kurio pagrindu ET parengė rezoliucija **Nr. 2232 (2018)** dėl tinkamo balanso tarp geriausių vaiko interesų užtikrinimo ir šeimos integralumo išsaugojimo. Ji atkartoja Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje Nr. 2049 (2015) ir rekomendacijoje nr. 2068 (2015) išreikštą principą vaiko atskyrimo nuo šeimos klausimu, jog vaikas gali būti atskirtas nuo šeimos tik kai yra reali rizika, jog jį palikus šeimoje jam kils tikra ir didelė žala, todėl vaiko atskyrimas nuo šeimos visais atvejais turi būti kraštutinė priemonė

Esant šiam pagrindui ir motyvuotam mobilios komandos specialisto teikimui, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyriaus kreipiasi į teismą dėl leidimo paimiti vaiką iš įstatyminių atstovų CK nustatyta tvarka.

Antrasis pagrindas reguliuoja situacijas, kai po intensyvaus darbo su vaiku ir šeima paaiškėja, jog visos priemonės padėti vaikui išlikti šeimoje yra bevaisės. Tokiu atveju atvejo vadybininko motyvuotu teikimu Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyrius priima sprendimą paimiti vaiką iš įstatyminių atstovų ir spręsti jam

laikinosios (nuolatinės) globos nustatymo klausimą. Priėmus šį sprendimą atvejo vadybininkas šeimą palaipsniui ruošia vaiko atskyrimui nuo šeimos. Visas kitais atvejais vaiko atskyrimas nuo šeimos nėra galimas.

Įstatymo projektu yra naikinama iki tol egzistavusi grėsmės vaikui lygių nustatymo tvarka ir įvedamas vaiko ir šeimos poreikių vertinimas. Grėsmės vaikui lygio nustatymo tvarka yra naikinama siekiant užtikrinti įstatymo 33 str. 5 dalyje numatytą vaiko išsaugojimo šeimoje prioriteto principą. Todėl įstatymo pakeitimais įvedamas vaiko ir šeimos poreikių vertinimas, leisiantis nustatyti darbo su vaiku ir šeima lygį ir mastą, bei pagrįsti intervencijos į šeimos privatų gyvenimą būtinybę.

Socialinio darbo specialistų nuomone, įvertinimą, kokios pagalbos reikia šeimai, turi vykdyti ne valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos teritorinio padalinio specialistas, o bet kuris bendruomenėje dirbantis švietimo, sveikatos ar socialinės srities specialistas. Pastebėjęs galimus sunkumus šeimoje ar vaiko raidoje, elgesyje, emocijose ir kt., ir atlikęs pirminį vaiko poreikių vertinimą, jis informuoja tėvus ir nukreipia pas reikalingų paslaugų teikėjus. Jei pastebėti didesni ir tuoj pat neišsprendžiami sunkumai, kuriems įveikti reikalinga ilgalaikė pagalba, yra privaloma kreiptis į atvejo vadybos specialistą. Jis, sutelkęs komandą, įvertina vaiko ir šeimos poreikius, nustato poreikių lygį, kartu su tėvais sudaro paslaugų planą ir skiria pagalbą.

Todėl Įstatymo projektu yra numatoma įdiegti vaiko ir šeimos poreikių vertinimą ir tripakopę pagalbos šeimai sistemą.

Įstatymo projekto pakeitimais siūloma patobulinti įstatyme numatytą vaiko teisių pažeidimų nagrinėjimo procedūrą, ją aiškiai atskiriant nuo vaiko atžvilgiu padaryto nusikaltimo nagrinėjimo procedūros, tokiu būdu minimizuojant intervencinių ir baudžiamojo ar administracinio poveikio priemonių šeimai taikymą.

Įstatymo projektu yra siekiama užtikrinti, kad įstatyme numatyta tėvų (ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą) ir ugdymo, sveikatos priežiūros ar kitokią pagalbą vaikui, jo tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą teikiančių specialistų bendradarbiavimo pareiga vaiko teisių užtikrinimo srityje būtų abipusė ir atsižvelgtų į LR Konstitucijoje įtvirtintą tėvų teisę auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus.

Rengiant projektą buvo atsižvelgta į Teisės departamento pastabas projektui Nr. XIIP-2966.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai, galimos neigiamos priimtų Įstatymo projekto pasekmės ir kokių priemonių reikia imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Priėmus Įstatymo projektą neigiamų pasekmių nenumatoma. Tikėtina, kad su teikiamomis įstatymų pataisomis bus pradėtas vaiko teisių apsaugos sistemos persiorientavimas nuo grėsmės vaikui (šeimoje) lygio nustatymo į pagalbos šeimai modelį.

6. Galima priimto įstatymo įtaka kriminogeninei situacijai, korupcijai

Įstatymo projektas neigiamos įtakos kriminogeninei situacijai ir korupcijai neturės.

7. Galima priimto įstatymo įtaka verslo sąlygoms ir jo plėtrai

Įstatymo projektas įtakos verslo sąlygoms, jo plėtrai neturės.

8. Įstatymo inkorporavimas į teisinę sistemą, galiojantys teisės aktai, kuriuos būtina pakeisti, pripažinti netekusiais galios ar priimti, priėmus teikiamą Įstatymo projektą

Įstatymo projektui įgyvendinti Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar jos įgaliotos institucijos turės atitinkamai priimti naujus ar pakeisti galiojančius arba pripažinti netekusiais galios teisės aktus.

9. Įstatymo projekto atitiktis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimams ir bendrinės lietuvių kalbos normoms, sąvokų ir terminų įvertinimas Terminų banko ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka

Įstatymo projektas parengtas laikantis Valstybinės kalbos ir Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, atitinka bendrinės lietuvių kalbos normas.

10. Įstatymo projekto atitiktis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos Sąjungos teisei

Įstatymo projektas neprieštaruja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos Sąjungos teisei.

11. Jeigu įstatymams įgyvendinti reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, – kas ir iki kada juos turėtų priimti

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, socialinės apsaugos ir darbo ministras, savivaldybių vykdomosios institucijos priims Įstatymo projekto įgyvendinamuosius teisės aktus.

12. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks Įstatymo projektui įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais)

Įstatymo projektui įgyvendinti Lietuvos Respublikos Vyriausybė atlieka tam reikalingų lėšų apskaičiavimus.

13. Įstatymų projektų rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados

Įstatymo projektas buvo aptartas su valstybės vaiko teisių apsaugos institucijų specialistais ir nevyriausybinų organizacijų atstovais.

14. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiems įstatymų projektams įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis

Vaikas, šeima, vaiko teisės.

15. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai

Nėra.

Seimo narys

Ramūnas Karbauskis